

АРХЕОЛОГІЧНІ РОЗШУКИ НА СОСНИЧЧИНІ р. 1927

Юрій Виноградський

На Сосниччині¹⁾ дослідчу працю в галузі археології провадив я р. 1927 у формі розшуків за поданим до ВУАК-у планом. Зв'язуючи цю працю з матеріялами своєї попередньої роботи²⁾, я поставив собі таку мету на звідомний рік: 1) здобувати дані щодо висвітлення історії передісторичної культури, збираючи матеріяльні рештки цієї культури на відповідних стаціях та коло них та передаючи їх до місцевого музею, і 2) далі розшукувати рештки городків і городищ сіверянських, щоб поповнити давні археологічні мапи професорів Д. Самоквасова та П. Голубовського, зафіксувавши такі рештки у вигляді планів-зарисовок. Щоб цього досягти, я міг зробити низку тільки недовгих подорожів на території Сосниччини в таких районах: Сосницькому, Менському й Чорнотицькому та в районі Коропському на Кролевеччині. Із таких подорожів слід відзначити: дві подорожі до врочища „Бурімка“ (район Сосницький), подорож до врочища „Маслов“ (район Чорнотицький, нині Сосницький), подорож до м. Мени й сіл: Феськівка, Дягова й Волосковці (район Менський), подорож у напрямку до с. Ляшківці (район Чорнотицький, нині Сосницький) і подорож до с. Змітнев (район Сосницький) та до с. Оболонне (район Коропський).

Бурімка.

Урочище „Бурімка“ (за 6,40 км у південно-західній бік од м. Сосниці, на правому боці р. Десни), що зробилося за улюблене місце для різних екскурсій (між іншим — шкільних) — цікаве своєю типовою неолітичною стацією на піскових видимах та кучугурах і залишками (над оз. Бу-

¹⁾ Кол. повіт Сосницький, що сливе весь увіходить до складу округу Конотійської.

²⁾ Див. статтю мою: „м. Сосниця та її околиці“ в Збірнику „Старий Чернігів і Північне Лівобережжя“ (Істор. секція УАН). 1928.

рімкою) старослов'янського городища доби передхристиянської. Про нього були вже наукові публікації, отож описувати його немає потреби¹⁾. Щороку „Бурімка“ дає Сосницькому Музеєві кілька речей переважно доби передісторичної. Не оглянути цієї місцевости це була б помилка. На жаль, висока вода, що довго трималася по глибоких рівчаках на лузі, відсутність мосту на р. Чепелисі²⁾ та деякі інші обставини перешкодили побувати на „Бурімці“ на весні. Року 1927 тільки 26 червня довелося мені оглянути Бурімську неолітичну стацію, де за допомогою молоді я зібрав на піскових видимах—вітродуях, на поверхні стації, коло „Білої Кручі“ (десняної) 16 фрагментів глиняного посуду доби неолітичної та частину зернотерки з пісковіку. Із цих фрагментів—8 шматків (вечеревки, шії й вінця посуду) орнаментовано різаними у вигляді ялинки, ямочками, зробленими округлою паличкою тощо,—5 фрагментів являють собою частини ситечка, решта (денця посуду)—без орнаменту³⁾.

Під час екскурсії 26/VI—27 р. на тій самій стації, в одній місці на просторіні 30 кв. см—у горішньому шарі піску, не глибше як 5 см, я знайшов 62 пласкі тонкі шматки сірого з темними цятками кременя неправильної форми (завдовжки 1, 5—4 см) первісної відбивки (без ретушу) з вельми гострими краями. У значній їх частині залишилися рештки вапнякової корки. Це—ніби схованка людини доби неоліту, або купка покидьків при майструванні. Тоді ж таки так само знайдено 33 кремінні уламки (без ретушу), ясносірого, почасти сивого, кольору, вельми дрібненькі. По-збірано їх у різних місцях на піскових видимах.

Крім того, в урвищі Бурімського старослов'янського городища, на березі оз. „Бурімка“ знайдено: вістря маленьке кістяне на спис з штучно загостреним краєм (завдовж. = 10 см, частину щелепів бобра з двома бічними зубами, дві частини щелепів великого звіря всеїдного—певно дикого кабана—з трьома кутніми зубами в одній та з чотирма кутніми зубами в другій частині, і частину щелепів невідомого звіря з двома кутніми зубами.

Удруге звідомного року я оглянув неолітичну стацію на „Бурімці“ глибокої осені—15 листопада—напередодні снігопаду. У мене була надія на деякі наслідки сильної

¹⁾ Про „Бурімку“ див. статтю В. Козловської „Остатки город. и джун. стоянка на оз. Буромке“ (№ 47 „Извест. Таврич. Уч. Арх. Ком.“) та мою статтю в Збірнику „Старий Червігів і Північне Лівобережжя“ (УАН).

²⁾ Чепелиха—рукав р. Убеді, правого допливу р. Десни.

³⁾ Колір глини різноманітний: ясножовтий, темножовтий, сірочервоуватий і т. інш.

бури, що бушувала перед тим протягом трьох днів, і надія ця почасти справдилася. Буря заголила культурний шар по боках першого від дороги великого видимого—вітропаду та на його площині, де стало видко сліди багатьох огнищ, із яких три огнища, що виступали на 3—4 см над жовтобілим піском і склалися із попелу, маленьких шматочків вугілля та чорноземлі й піску, являли собою кола з діаметром = 1,25 м. Навкруги них порозкидувано було фрагменти побитого посуду доби неолітичної й інших культур, шматки каміння (в одному місці—навіть купка каміння): граніту й пісковика та уламки кремені. На поверхні піску були розкидані ще кілька кісток людини та видко було рештки дерев'яної труни, шматки старого полотна й уривки вовняних пацьорок. Це—рештки похорону—доби близької до сучасної. Розв'язати питання допомогли б розкопи, але їх не проваджено, й самі рештки, зв'язані з ґрунтом, залишилися на місці. Розшуки ж на поверхні, переведені за участю В. О. Бакуменка та О. О. Бакуменка,—дали такі наслідки:

О. О. Бакуменко (учень Сосницької семирічної школи) підняв кременя вістря на стрілу з сірого крпчастого кременю з двома зазубнями та ніжкою до насаджування на прут. (Завдовж. з ніжкою = 3,3). В. О. Бакуменко (селянин із с. В'юнища під Сосницею) знайшов проколку із темносірого кременю, гранчасту, трохи кривулясту, з відламаним закінченням, без слідів ретушу. Я знайшов: 1) відщепок тонкий та вузький із сірого крпчастого кременю, що виглядає наче трохи покривлений лянцет з одним плоским і дуже гострим краєм, а другий край тупий, ніби трохи ретушований (завдовж.—5,6 см); 2) уламок граніту сіро-рожевого кольору та шматок пісковика сірого кольору. Обидва вони могли правити за знаряддя, щоб розтирати. Обидва мають природні нерівності, алеж у гранітного уламка один бік—вишліхтуваний, а шматок пісковика має сліди шліхтування з трьох боків (розміри, в найдовшому, найширшому і найгрубшому місцях гранітн. уламка = $14 \times 12 \times 7$ см, а шматка пісковика = $6 \times 5 \times 4,5$ см); 3) уламок пісковика сірого кольору з одним боком притертим чи вишліхтуваним, що теж міг правити за знаряддя до розтирання (розм. $10 \times 8 \times 7$ см); 4) теж яснобрунастого кольору з одним боком трохи жолобкуватим, притертим, чи шліхтованим (розм. $15 \times 9,5 \times 4,5$ см); 6) шість фрагментів посуду із темножовтої глини з домішкою шматочків граніту—доби неолітичної. Це—горішні частини посуду: вінців і шийки та горішні початки вичеревків. Прикрашено їх ямочками й іншими заглибинами за допомогою пальців, паличок тощо.

Усі попередні знахідки трапилися у найбільшому та найближчому до шляху видимі.

6) Два фрагменти посуду із темночервоної глини, кращо-подібно доби переходової до бронзи. Прикрашено їх вирізами у вигляді ялинки та витискама шнура, між іншим — по вінцях посудини. Знахідка ця трапилася у найближчому до р. Десни видимі.

Того ж самого дня, оглядаючи сусідню кручу, так звану „Білу Кручу“, В. О. Бакуменко та О. О. Бакуменко підняли на березі р. Десни, сливе в воді, метрів за 100—120 від спаду (кінця) високої частини кручі в сторону р. Прижа: 1) уламок ребра мамутового та 2) частину цурелі з ноги мамутячої, дуже потрухлу, вкриту жовтою глиною та іржавим намулом. Обидві кістки певно вивалилися під час бурі з трохи вищого, ніж осінній рівень води місця.

Крім зазначених вище знахідок, Бурімецька неолітична стація у р. 1927 дала ще: 1) знайдене 18 червня 1927 р. (знайшов сосничанин Микола Ревенко) вістря на стрілу з сірого кременю з ніжкою до насаджування на прут та з опукло зробленими боками (завдовж. = 2 см). Зазубнів сливе непомітно, вістря відламане, і 2) знайдене влітку 1927 р. (знайшов Олександр Бакуменко) маленьке вістря на стрілу з темносірого кременю з двома зазубнями й ніжкою до насаджування на прут, гарного вироблення.

Маслов та його околиці.

Подорож моя до урочища „Маслов“, ¹⁾ що відбулася 16 жовтня звідомного року, мала на меті виявити ознаки залюдненості за часів передісторичних у тому куткові, де нині пісковий ґрунт справляє вражіння вельми несприятливих умов для життя й господарства сучасної людини. Мова мовиться про околиці хуторів Прогони й Голодомирівка (району Чорнотицького, нині — Сосницького).

Хут. Голодомирівка розкинувся на пісках на лівому березі р. Убеді за 7 км у північно-східній бік від м. Сосниці, недалеко від дороги з неї до с. Київки й до урочища „Маслов“ (останнє — біля хут. Прогони).

За участю селянина з хут. Голодомирівки С. Л. Олійника, під час екскурсії 16 жовтня 1927 р. я оглянув урочище „Болітчатко“ (під Гутенським Бором), де ми, оглядаючи піски, знайшли черепки від посуду, незугарно ви-

¹⁾ Див. про нього першу мою публікацію в статті „м. Сосниця та її околиці“ („Черніг. Збірн. УАН“).

ліпленого руками із червонуватосірої глини з домішкою шматків граніту і погано опаленого. (Пізній неоліт, — або доба переходова до бронзи). Це урочище лежить посередині між хут. Гутищем і хут. Голодомирівкою, за $\frac{1}{2}$ км від кожного хутора та за $\frac{1}{4}$ км від р. Убеді. Горби й видими піскові охоплюють тут округлу низинку, де ще недавно стояла вода. Це колишнє болото, що обіймає близько десяти площі. Височина горбів над дном болота доходить до 6 м приблизно. Череп'я передісторичної доби знаходять тут у невеликій кількості на тій частині видимів, що лежать в бік Голодомирівки. Із 9 фрагментів (уламків дна, вінців і вичеревків) посуду, які ми зібрали, оглядаючи „Болітчатка“, 5 мають сліди прикрас у вигляді досить великих округлих ямок.

Там само ж, де трапляються стародавні черепки, у вітродуї на піску, С. Л. Олійник р. 1926 знайшов старовинний вузький та довгенький залізний ніж, подібний до тих ножиків, що трапляються на городищах і на селищах часів раннефеудальних, тільки втричі більший, вкритий іржею. (Завд. 16,5 см). За $\frac{1}{2}$ км від „Болітчатка“, в хут. Голодомирівці, років 5 тому, С. Л. Олійник, в своїй селитьбі на лівому березі р. Убеді, на піскуватій горі над річкою, знайшов уламок кам'яного шліхтованого молотка із темносірого каменю із смужками — прошарками. Трапилося це йому, як він садив яблуню, на глибині приблизно 0,35 м. Уламок являє собою передню частину молотка (носову) від дірки до носка. Боки його — плескуваті, носок — тупуватий, руби на версі й на споді — ледве помітні (завдовж. від носка до дірки = 6,8 см).

Другий уламок кам'яного шліхтованого молотка, із темносірого каменю плямистого, С. Л. Олійник знайшов р. 1927 теж на лівому березі р. Убеді коло хут. Голодомирівки м за 400 від своєї селитьби в бік до хут. Прогони, на ріллі. Це — обушок (другого) молотка із невеликою частиною правого бока (довж. уламку найбільша = 5,5 см).

Головна мета екскурсії 16 жовтня було оглянути Маслівську неолітичну стацію, що й я зробив того ж таки дня за участю згаданого С. Л. Олійника та селянина з с. Кириівки Ф. П. Слюти.

Зазначена стація міститься за 11,75 км у східно-північний бік від м. Сосниці в ур. „Маслов“ на правому березі р. Убеді, на схід від с. Кириівки, не доходячи приблизно $\frac{1}{2}$ км до хут. Прогони, і обіймає тут із десятину піскової площі біля водопійла. Заввишки ця площа над рівнем води в р. Убеді = 1—2 м (і трохи більше). Під час цієї екскурсії знайдено: 1) 9 фрагментів пізне-неолітичного посуду, із

яких три мають сліди прикрас: ямочку округлу й відбитки шнура.

Посуд зроблено із сірожовтої й червонуватої глини з домішкою зерен ґраніту, незугарно без ганчарського кола. Опалено погано. 2) Два шматочки ґраніту та 5 шматків кременю, з яких один (можливо — різак) має сліди повторного відщеплювання (ретушу), а другий являє собою частину шила тл. рубного. 1).

Феськівське городище (табл. III).

Дослідникові, що вивчатиме історію матеріальної культури на Чернігівщині, не можна обминути літописних звісток про „ґради мнози черниговские“. Алеж, коли дослідник забачає на місці більш-менш докладно обізнатися з характером тих пам'яток, що залишилися від давніх сіверян, то він побачить, що друквані матеріяли недостатні, бо в цих матеріялах (напр., у професорів Д. Самоквасова та П. Голубовського²⁾) за багато городків та городищ, які дотепер збереглися, немає й згадки. Про деякі хоч і є згадки, так вельми коротенькі, і ми не знаємо, де саме такі пам'ятки містяться. Щождо планів цих решток стародавньої культури, то їх зовсім бракує, й майже ніде не проваджено дослідчої роботи на місці.

Із цих пам'яток, що мають назву „городків“—, або „городищ“, на Сосниччині між іншим слід відзначити „Городище“ коло с. Феськівки Менського району, про яке у Д. Самоквасова та П. Голубовського є тільки кілька слів³⁾.

За участю й допомогою вчителя 1-ої Сосницької 7-річної трудшколи П. А. Мойсієнка Феськівське городище оглянуто, виміряно й нанесено на план (зарисовано) під час екскурсії 11 вересня 1927 р. (табл. III). Лежить воно праворуч шляху з м. Мени до с. Феськівки, що йде далі на с. Дягову при так званому „Хворостанському“ шляху за 1½ км приблизно на південний схід від Феськівської церкви та за ¼ км від крайньої хати с. Феськівки, на лівому березі р. Мени, на досить високому полі. Особливої

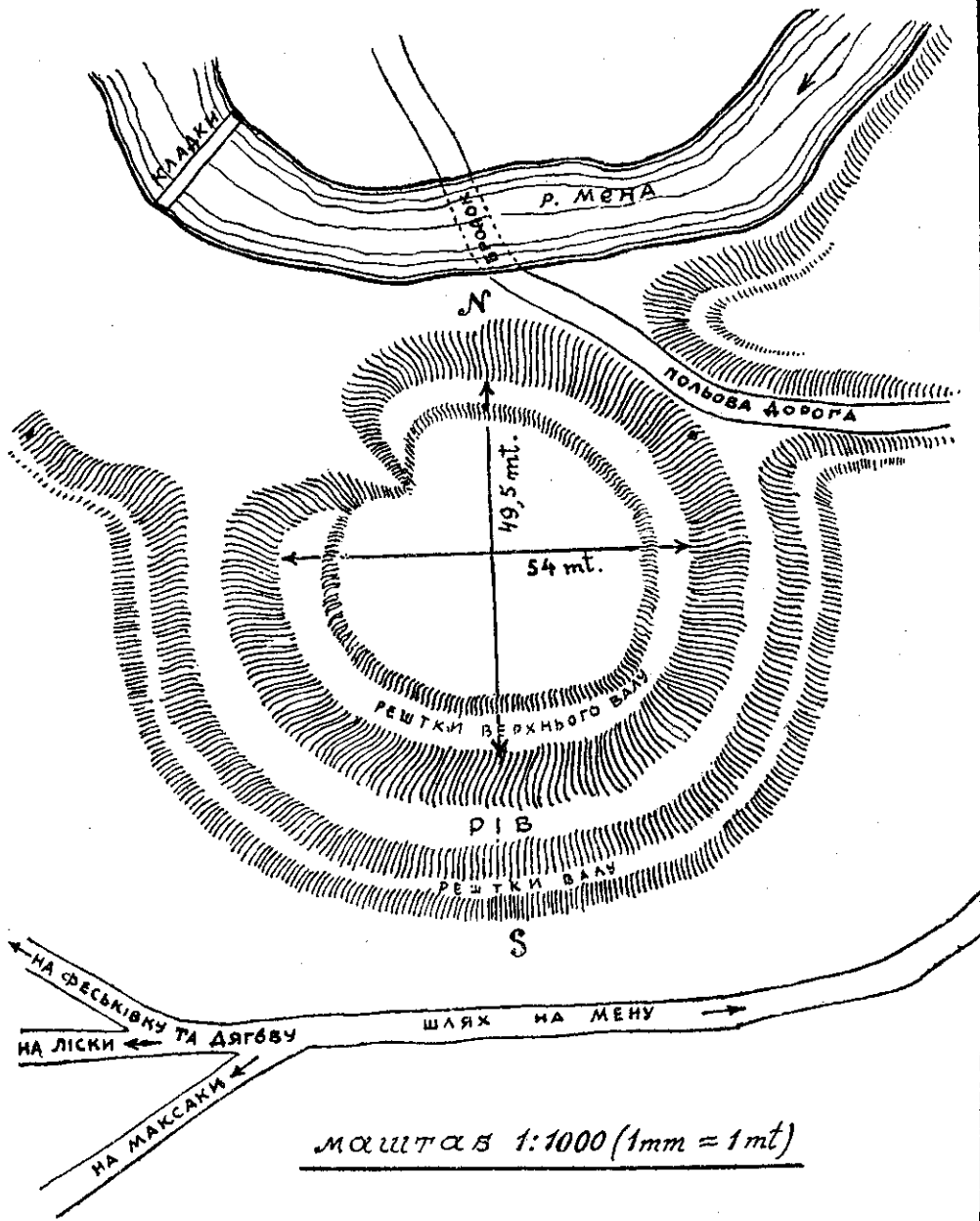
¹⁾ Матеріяли ці уміщуємо не тільки на те, щоб схарактеризувати урочище, а й через те, що вони стали відомі під час екскурсії і що згадані тут речі надійшли до Музею завдяки праці дослідчій.

²⁾ Д. Самоквасов, „Северянская Земля и Северяне по городищам и Могилам“. М. 1908.

³⁾ П. Голубовский, „Историческая Карта Черниговской губ. до 1300 г.“ (Тр. XIII Арх. С. II, М. 1908).

⁴⁾ Див. Самоквасова, *op. cit.* с. 117 та Голубовського, *op. cit.*, с. 48, 49.

Городище коло с. Феськівки Менського району

маштаб 1:1000 (1mm = 1mt)

назви, крім „Городище“, воно не має. Форма городища сливе округла. Обнесене воно валом та окопане ровом за виїнятком місця, що притуляється до р. Мени, де вона мала природний захист — тепер урвище над річкою. Не ореться, вкрито мурогом-травою. Середина має характер западини або великої влоговини з рештками горішнього валу. Розміри городища такі. Горішня площа з сходу на захід — 54 м, з півночі на південь — 49,5 м; заввишки городище до сучасного дна рову = 8,25 м; шир. рештків горішнього валу = 1,5 м; рів завширшки 3,75 м. Інші подробиці можна бачити на рисункові.

Розміри, ситуація та конфігурація Феськівського городища дають підставу застосовувати його до часів раннефеудальних. Отже ні керамічних виробів, ні інших речей, зразкових для будь-якої доби, мені зовсім не трапилося тут знайти, і тільки розкопи могли б з'ясувати як слід це питання. Переказів про те, що тут хто жив, у місцевої людності не заховалося. „Городище — пусте“, казали про нього селяни. Можна припускати правдоподібну думку, що під час воєн польсько-козацьких, або за Шведчини, цим городищем користувалися як фортецею або укріпленим пунктом. Натяки на це довелося мені чути від місцевих старих людей. Один з них, старезний дід, розповів мені, що в цій місцевості був бій за часів „якогось гетьмана“, причому „на одній батерії стояли ляхи“. „Батерій“, що являють собою височенькі, короткі, вали-насипи на полі, збереглося тепер в околицях м. Мени та с. Феськівкї дві. Давніші, кажуть, їх було більше. У „батеріях“ селяни знаходили невеличкі кулі гарматні та старовинні гроші „як луска“. Крім того, кажуть, що років із 30 тому на Феськівському городищі знайдено чавунного гарматня (кулю) з вухами завважки 2 п. 8 ф. Під час огляду городища селянин із с. Феськівки Михайло Хропач приніс мені 2 прясельці або важки до рибальської сітки, які він знайшов 6 вересня 1927 р. над р. Менюю, з лівого її боку, на „Кручі“, на полі, за 300 м на північний схід від городища. Одне з цих прясельців зроблене з чорної глини, 7-микутне посередині (кути заглажено), округле зверху й зі-споду, з малою округлою діркою наскрізь, прикрашене візаними лініями з боків. Друге — з червоної глини — має форму зрізаних конусів, приставлених один до одного їхніми базами. Прикрашено 12 цятками, по 6 цяткок на кожному конусові.

Городок Чамаров.

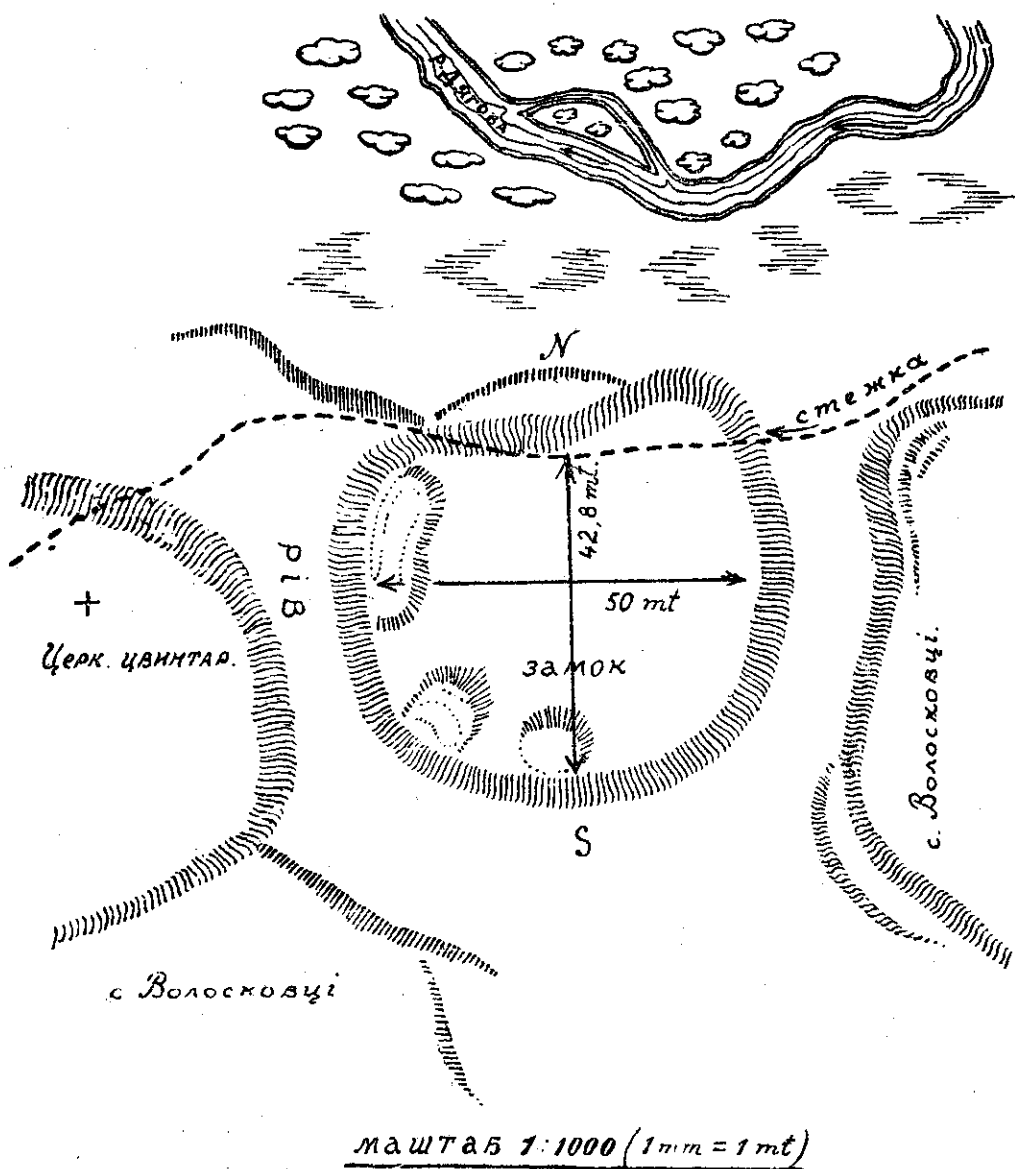
Про цей „Городок“ наукових публікацій, скільки мені відомо, немає. Таким самим чином, як і Феськівське городище, його оглянуто, виміряно й нанесено на план 11 вересня 1927 р. Лежить він на захід від Феськівського городища, км за $1\frac{1}{2}$ на північний схід від с. Дягова (від дягівської церкви) недалеко, ліворуч, від дороги із с. Дягова до с. Осмаків на лузі коло болота Чамарова (або Чамарова). Через це до назви врочища „Городок“ дехто з місцевих людей додає слово „Чамаров“ (або „Чамаров“). У протилежність високому Феськівському городищеві, цей Городок малопомітно підноситься над лугом, а з боків північного та західного він зовсім зливається з полем. З протилежних боків є рештки колишнього валу. Городок мав форму довгасто округлу. Розміри його такі. Площа з півночі на південь = 85,7 м, а з сходу на захід = 107,1 м. Височина найвищих пунктів (до сучасного дна рову) = 7 м. Приблизно $\frac{1}{3}$ частину його орють, частина зайнята сіножаттю, частина вкрита пеньками з-під лісу. Можна припускати думку, що Городок з давніх часів розорювано, потім частина його заросла лісом. У місцевих людей є перекази про те, що давніш під час робіт-розкопів на Городку знаходили палі, та що велике болото Чамаров було колись річкою, якою ходив пором¹⁾. Річка звалася „Самара“. Народня уява зв'язує зникнення річки з прокльонами матері, що її син в ній утопивсь, та влітає в перекази оповідання про вогні на Городку та про дівчину, яка то з'являється там, то зникає. З оповідань про деякі знахідки, в зв'язку з ситуацією та конфігурацією Городка, можна припустити здогад, що Городок існував ще за часів раннефевдальних та що ним користувалися й за пізніших часів фефдальних (напр., за доби литовської). Знахідок під час огляду 11 вересня не трапилося.

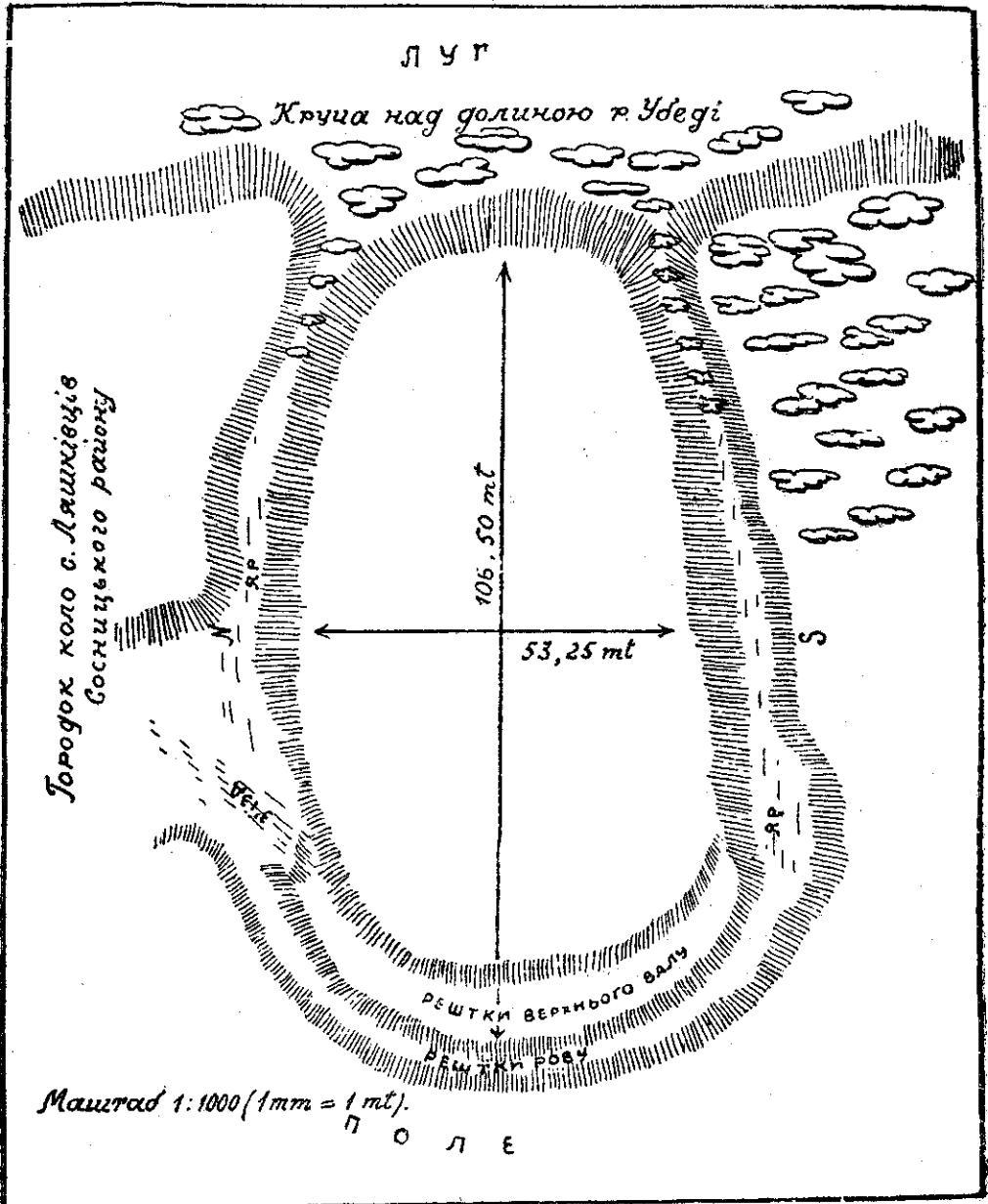
Городок у с. Дягові Менського району. Надвечір того таки дня, прибувши до с. Дягови, я бачив „Городок“ у самому селі, поблизу церкви, в місцевості більш-менш високій. Про цей „Городок“ рідко хто з селян знає. Почасти впираючись у вулицю, він більшою своєю частиною обіймає садибу й город сел. Григорія Рубахи. Там він являє собою високе півколо із схилами до низини р. Дягови²⁾, що за давніших часів давала природний захист

¹⁾ Скоріш це було значне озеро, або плесо річки.

²⁾ р. Дягова—доплив р. Мени, правого допливу р. Десни.

Замок у с. Волосковцях Менського р.

цьому „Городкові“, якому колись належала доміантна позиція в тамтешній околиці. Діаметр „Городка“ = приблизно 70 м. Оглянути як слід та виміряти цього Городка не пощастило, бо почало темніти й треба було поспішатися далі через с. Степанівку до с. Волосковців (обидва району Менського). На мої запитання про знахідки деяких речей старий Рубаха відповідав негативно.

Замок у с. Волосковцях (табл. IV).

У с. Волосковцях (Менського району), що розкинулося по широкому шляху (з Сосниці до Чернігова), є рідка своєю назвою в нашій місцевості пам'ятка старовини. Це—„Замок“ земляний, що його мені довелося за допомогою вчителя П. А. Мойсієнка оглянути, виміряти й нанести на план 12 вересня 1927 р.

Він міститься на лівому березі р. Дягови, коло церкви, пустою у вигляді високої площі, сливе округлої форми, з досить прикрими боками, що спадають: з півночі в долину р. Дягови, з сходу й заходу—у яри, або глибокі рови, а з південного боку—у природну низину-балочку. Північний бік замка має терасу—ніби від вибирання землі. На його поверхні, що скрізь заросла травою, та по боках знахідок не трапилося. Обставини ж подорожі та огляд церков і церковного майна в с.с. Степанівці й Волосковцях не дали можливості зібрати перекази про цю пам'ятку старовини, що своєю назвою нагадує часи польсько-козацькі, алеж можна припустити думку, що утворивсь замок на місці городка часів раннефеудальних. Розміри замка такі. Площа його з півночі на південь = 42,8 м, а з сходу на захід = 50 м. Її високість (до сучасного дна яру або рову) — 6 м. Ширина яру або рову — 4—6 м. Інші подробиці видно з рисунок, зробленого під час огляду 12/IX 1927 р.

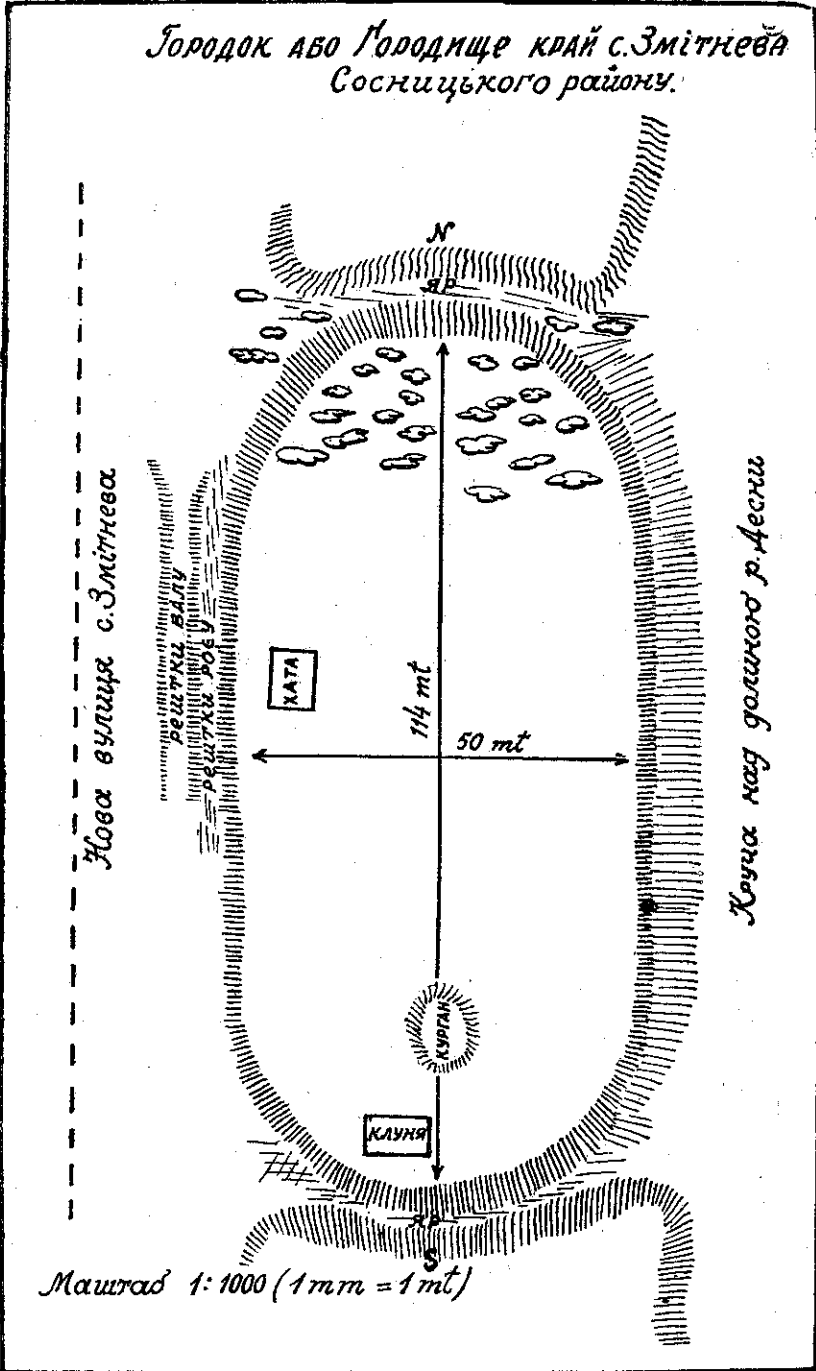
Городок біля с. Ляшківців (табл. V).

С. Ляшківці (району Чортотичького, нині Сосницького) стоїть над р. Убеддю за 20 км на північний схід від м. Сосниці. Тут, біля Ляшківців, убедську долину (1½—2 км завширшки) оточено з обох боків досить значними згір'ями, коло 20—21 м заввишки, з досить прикрими з боків Ляшківців схилами, поперегинаними ярами та балочками. У нашій місцевості цю височину людність відзначила назвою „Гори“. Тут, на південний схід від с. Ляшківців, існує урочище „Городок“ із рештками стародавнього города, за ½ км від зазначеного села. Рештки города мають форму

довгасто-округлу. З одного боку закінчуються вони прикритим схилом, що спускається до р. Убеді в її долину, з двох інших боків прикриті їхні схили спадають у яри, а з 4-го боку—від поля є слід штучно зробленого рову. Над ним, на „Городку“, видно залишки валу. Схили та яри—вкриті гарним лісом: дубом, грабом, кленом, ільминою й т. і. Розміри „Городка“ такі. Завдовжки він із сходу на захід—106,50 м; завширшки з півночі на південь—53,25 м; ширина рештків валу на площі „Городка“—10,65 м. Ширину рештків рову—6,40 м. Висота валу (до сучасного дна рову)—2,85 м. Яри завглибшки 4,25—6,40 м. Висота кручі над долиною р. Убеді—20,21 м. Площу „Городка“ орють. Як каже місцевий селянин Євген Москаленко, „Городок“ почали розорювати років 50 тому. Його дід оповідав йому, що він пам'ятає „Городок“ вкритим кущами та ямами—слідами роботи копачів, які дошукувалися скарбів. Довідався я, що на „Городку“ та поблизу нього знаходили багато залізних ножикив та прясельців шиферу. Траплялося, що знаходили тут і хрещики та персні, платівки з міді (на одній було зображено хрести), кулі гарматні з чавуну і т. і. Трапляється також багато різноманітного глиняного череп'я, битої цегли та жужелиць, а в ярах та на полі—креміння, шматки граніту, зрідка—мамутячі кістки. Як переказують місцеві люди, „тут колись ляхи жили“, „тут билися шведи“. Наведені перекази—правдоподібні, а ситуація, розміри й конфігурація „Городка“, в зв'язку з знахідками моїми та О. Ю. Виноградської й С. Л. Карети р. 1921 (Черепки з відповідним орнаментом, сокирка-копаниця, частина оленячого рогу, маленький залізний ніжик) дають підставу сказати, що сіверяни користувалися цим „Городком“, як укріпленим місцем, ще перед татарською навалою, можливо, ще з часів поганських, та що ця пам'ятка пережила цілу низку культур. Одвідавши „Городок“ 27 вересня 1927 р., я перевіряв свої попередні нотатки за його ситуацію й розміри. Тоді ж таки я підняв на „Городку“ черепок від битої посудини, незугарно зробленої із темносірої глини з домішкою шматочків граніту. Він має прикрасу з трьох округлих неглибоких ямочок (по шій посудини) та ромбуватих впадинок (по краю вінців).

Змітневський Городок (табл. VI).

С. Змітнев, району Сосницького, стоїть над р. Десною з правого її боку за 16 км у північно-східній бік від м. Сосниці. Під час подорожі 8 жовтня 1927 р. довелося мені оглянути Змітнівський „Городок“, або „Городище“, що ле-

жить край с. Змітнева (у східній бік) на горі, яка тягнеться над широким лугом, трохи відступаючи тут від р. Десни. Перед революцією „Городок“ разом із великою садибою колдідича Ушинського належав Сосницькому повітовому земству і ввівходив до парку з липовими алеями. Про „Городок“ відзначається досить чітко. Нові селянські будівлі зовсім недавно тут побудовані, утворюють нову вулицю, що межує з „Городком“, а на ньому вже поставив свою хату один селянин. Форма „Городка“—довгасто-округла. З одного боку його захищає круча над лугом, з двох інших—глибокі яри з заростями, а з четвертого—він межує з полем, і тут видко рештки штучного рову, а за ним—валу. На „Городку“ тепер обробляють город, на якому ростуть кущі та стоять пеньки від дерев парку. Крім хати, є на „Городку“ клуня та „курган“ або „горка“,—про яку дехто з селян каже, що це—собача могила (ніби закопано панського собаку). Розміри „Городка“ такі. Завдовж.—114 м, завшир.—50 м, височина кручі над долиною р. Десни до верхні Городка—8,50 м, глиб. ярів—6,40—8,50 м. Височина „Городка“ з боку вулиці (до сучасного два рову—2,15 м. Діаметр „горки“ в підшві—7 м, височина її—3,50 м). Під час огляду 8/X 1927 р. „Городок“ знято на план.

Чув я в с. Змітневі переказ про те, що під час якоїсь війни на „Городку“, в колодязь, укинута багато зброї та амуніції. Кажуть ще, що за панщини на „Городку“ під час роботи натрапили на цеглу й яму у вигляді склепу („підвал“), алеж дідич заборонив далі провадити розкопи в тому місці. Наукові розкопи допомогли б висвітлити історію цього укріплення, що певно існувало ще за часів раннефевдальних. На таку думку наводить форма, конфігурація й ситуація решток „Городка“, або „Городища, та звістка про те, що біля нього знайдено штучну кульку глиняву з діркою наскрізь.

Круча при с. Оболонні.

Огляд 9 жовтня 1927 р. кручі Десняної край с. Оболоння, району Коронського, хоч і не дав безпосередніх здобутків, у вигляді знайдених будь-яких речей археологічних, алеж подорож до цього села з завідувачем 2-ої Сосницької 7-мирічн. трудової школи В. Л. Убикунем та вчителькою Вишенської школи З. Г. Убикунь, поряд із оглядом цієї кручі та з розшукуванням людей, які б знали про знайдені речі або про місця знахідок, мала за наслідок те, що придбано від учителя Оболонської школи І. І. Антоненка (як дар Сосницькому музеєві) черепа бика (певно

зубра, або бизона), частини цурелі з ноги мамута, суглоба з хребта мамута й лопатки бика, а також одержано від селянина Х. Г. Карпенка мамутове ікло. Усі ці кістки знайдено в кручі коло с. Оболоння, при чому череп зубра (горішня частина з частиною щелепів), суглоб з хребта мамута й лопатку бика знайшов дарівник Антоненко у серпні місяці 1927 р. на березі р. Десни, сливе у воді. Цікаво, що в Оболонській десняній кручі в липні цього ж самого року Й. М. Забуга (з с. Макошина) знайшов дуже велике ікло мамута (власне середню й спідню його частини), що має 57 кг ваги й такі розміри: завдовж. по горішній дузі—2,14 м, округлість в середній частині—53,5 см. Це ікло теж передане до Сосницького музею. Ця знахідка трапилася на глибині приблизно 6,5 м від поверхні землі, на 2 м над рівнем осінньої води в р. Десні, в ґрунті глинясто-пісковому. Розміри черепа зубра такі: горішня частина вповдовж—40 см, ушир. (між рогами, де вони починаються)—38 см, між очима (надвічними дугами)—36 см; довж. рогів (кісток)—30 см та 37 см (неоднаково приламано).

Круча Десняна, де трапляються знахідки речей палеонтологічних, тягнеться край с. Оболоння недалеко від вулиці, якою пролягає шлях на Сосницю. Заввишки вона 8 м, приблизно. Складається вона із четвертинних покладів піску й глини, іноді (особливо в середньому шарі) з домішкою вапни й (трохи вище)—заліза. Над ними є шар перегною, а над ним шар сірого піску, що його недавно навіс вітер.

Усі речі, що р. 1927 я сам знайшов, або придбав завдяки своїй дослідчій праці, в кількості 180, я умістив до Сосницького Історично-Археологічного та Етнографічного музею.